

การศึกษาทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎี

เป็นการศึกษาวิจัยโดยศึกษาหลักการแนวความคิดทางทฤษฎีที่มีผลเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย รวมทั้งศึกษาผลงานวิจัยต่างๆ ซึ่งเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับสวนสาธารณะและการนันทนาการของผู้มาใช้ โดยได้ทำการศึกษาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมนันทนาการ
2. ทฤษฎีทางพฤติกรรม
3. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้
4. หลักการออกแบบสวนสาธารณะ

1. กิจกรรมนันทนาการ

1.1 ลักษณะกิจกรรมนันทนาการ

กิจกรรมนันทนาการ ได้แก่ ลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจที่มนุษย์มีความพอใจที่จะเลือกพักผ่อนในเวลาว่าง ตามหลักที่นักนันทนาการ Brain Hackett (1971: 35) ได้จำแนกไว้ มี 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การพักผ่อนหย่อนใจแบบผ่อนคลาย (Passive Recreation)

เป็นกิจกรรมที่ไม่มีการออกแรง หรือเป็นการออกกำลังกายเบาๆ ลักษณะกิจกรรมเป็นแบบสงบ เช่น การนั่งเล่นชื่นชมธรรมชาติ, การฟังเสียงดนตรีในที่สาธารณะ, การนั่งดูผู้คนทำกิจกรรม, การให้อาหารสัตว์ในสวนสัตว์ เป็นต้น

2. การพักผ่อนแบบมีการเคลื่อนไหว (Active Recreation)

เป็นกิจกรรมที่ต้องออกแรง หรือการออกกำลังกายหนักๆ เช่น การวิ่งออกกำลังกาย, การขี่จักรยาน, การเล่นกีฬา เป็นต้น

นิลบล คล่องเวสละ (2544) ซึ่งอ้างถึงการศึกษาของ Hester (1975) กล่าวถึงการจำแนกกิจกรรมนันทนาการในสวนสาธารณะและพื้นที่นันทนาการไว้หลากหลายมากขึ้น ดังนี้

1. กิจกรรมนันทนาการด้านการออกกำลังกาย

เป็นกิจกรรมที่เป็นแรงจูงใจในการลดความเครียดและความกดดันต่างๆ มีตั้งแต่แบบเบา เช่น รำมวยจีน แบบปานกลาง เช่น ปั่นจักรยาน, เดินออกกำลังกาย ซึ่งการออกกำลังกายบาง

ประเภทจะผนวกไปกับกิจกรรมนันทนาการประเภทแข่งขันและทำทาย เช่น ฟุตบอล, ตะกร้อ, บาสเกตบอล

2. กิจกรรมนันทนาการด้านความสงบของจิตใจ

มักเป็นกิจกรรมที่ทำลำพัง เช่น การนั่งสมาธิ, การเดินเล่น, การนั่งเล่น ซึ่งเกิดในที่สาธารณะร่วมกับบุคคลอื่นที่ไม่รู้จักแต่สามารถเกิดสภาวะความเป็นส่วนตัวในที่สาธารณะได้ (Anonymity)

3. กิจกรรมนันทนาการด้านสังคม

เป็นกิจกรรมที่มีได้ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ กิจกรรมทางสังคมเป็นกิจกรรมที่อยู่ในสวนสาธารณะมาโดยตลอดเพื่อสนองความต้องการเชิงสังคมของมนุษย์

4. กิจกรรมนันทนาการด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่

เป็นกิจกรรมที่เกิดจากลักษณะนิสัยชอบสำรวจ ชอบเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ของมนุษย์ แต่ก่อนกิจกรรมประเภทนี้ได้รับความสนใจเฉพาะในวงการการศึกษา จนถึงปี ค.ศ. 1960s US National Park Service ได้ทำการศึกษาระบบในอุทยานแห่งชาติ และเผยแพร่หนังสือ *Interpreting Our Heritage* ทำให้ระบบการสื่อความได้รับความสนใจมากขึ้นในสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ

5. กิจกรรมนันทนาการด้านการแข่งขันและการทำทาย

เป็นกิจกรรมที่เกิดจากลักษณะนิสัยพื้นฐานของมนุษย์ เป็นการแข่งขันตั้งแต่กับตนเองจนแข่งกับคนอื่น ทั้งกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่กีฬาทุกประเภทเป็นกิจกรรมสนองทั้งในเรื่องการออกกำลังกายและการแข่งขัน แต่บางประเภทก็ไม่มีอาการออกแรงเป็นการแข่งขันล้วนๆ เช่น ไพ่, เกมกระดานต่างๆ กิจกรรมทำทายความสามารถนี้อาจมีแรงจูงใจมาจากการต้องการการยอมรับ

6. กิจกรรมนันทนาการด้านการล่า

แต่ก่อนมนุษย์ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ ต่อมาการล่าสัตว์กลายเป็นเกมของชนชั้นสูงในยุโรป ปัจจุบันมนุษย์ไม่สามารถล่าสัตว์เป็นเกมได้ แต่ยังมีลักษณะนิสัยนี้ปรากฏให้เห็นในกิจกรรมประเภทต่างๆ เช่น ตกปลา หรือแม้กระทั่งการสะสมของต่างๆ ก็จัดเป็นกิจกรรมประเภทการล่าเช่นกัน

1.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกกิจกรรมนันทนาการ

Marcus (1990) พบว่ามีปัจจัยที่สำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้ใช้พื้นที่สวน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Hester (1975) และ นิลบล คล่องवेशะ (2544) โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. วัย

ความแตกต่างเรื่องวัยเป็นความแตกต่างที่สามารถสังเกตพฤติกรรมได้มากที่สุด ซึ่งสามารถกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

วัยเด็ก สามารถเดินและวิ่งได้แบบเตาะเตาะ ความเร็วในการเคลื่อนไหวมีจำกัด ต้องการความปลอดภัยสูง ความมั่นใจจึงอยู่ในขอบเขตที่จำกัด มีสมาธิสั้นมาก มีความสนใจอยากรู้อยาก

เห็นในสิ่งรอบตัวสูง มีความพยายามในการฝึกฝนควบคุมร่างกาย ดังนั้นสวนที่มีอุปกรณ์การเล่นจึงเป็นที่ชื่นชอบของเด็กอายุ 1-5 ปีมาก ผู้ปกครองหรือคนดูแลเด็กมักพาเด็กมาที่สวนเพื่อเล่นกับเด็กคนอื่น ๆ สนามเด็กเล่น (Tot lot) จึงเป็นเหมือนที่พบปะกันของผู้ปกครองรวมทั้งเด็กๆ ด้วย เพราะสนามเด็กเล่น (Tot lot) ต้องมีที่นั่งข้างๆ เพื่อให้ผู้ปกครองสามารถมองเห็นเด็กๆ ได้

การเล่นของเด็ก คือ กิจกรรมที่ให้ความสนุกสนานแก่เด็ก การเล่นมักเกิดจากการสมัครใจ การเล่นของเด็กมักไม่คำนึงถึงผลใดๆ และมาจากการเลียนแบบการทำงานของผู้ใหญ่ เมื่อเด็กโตขึ้นได้เริ่มคลุกคลีกับเด็กอื่นๆ เด็กจะเริ่มเลียนแบบพฤติกรรมของเด็กที่โตกว่า การเล่นนอกร้านจะทำให้เด็กมีประสบการณ์และความเชื่อมั่นมากกว่าการเล่นอยู่ในบ้านคนเดียว แต่เมื่อเด็กรู้สึกว่าการเล่นนอกร้านมีอันตรายก็จะกลับมาบ้าน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้เด็กเกิดความเชื่อมั่น และกล้าที่จะเจอโลกภายนอก ลักษณะการเล่นของเด็กจะเป็นไปตามพัฒนาการ กลุ่มวัยเด็กอายุ 6-12 ปี เด็กกลุ่มนี้ไม่ได้มาสวนสาธารณะเพื่อจะมาเล่นเหมือนกลุ่ม 1-5 ปี แต่ต้องการความรู้สึกเป็นอิสระในการเล่น ความรู้สึกตื่นเต้น

วัยรุ่น มีโลกเป็นของตนเอง และต้องการการยอมรับในกลุ่มเพื่อนฝูง เริ่มมีเพื่อนเล่นในวัยเดียวกัน กลุ่มวัยรุ่นอายุ 13-18 ปี เด็กกลุ่มนี้ต้องการความเป็นส่วนตัวสูง กลุ่มนี้มีปัญหา คือ การต่อต้านสังคมอื่น นอกจากกลุ่มตัวเองและต้องการสถานที่ที่ห่างจากสายตาผู้ใหญ่ สวนที่เด็กกลุ่มนี้ใช้ต้องเป็นสวนที่ไม่ไกลจากโรงเรียน เพราะจะมาสวนโดยการเดินหรือรถประจำทาง วัยรุ่นใช้สวนเป็นที่นัดพบ เพื่อรวบรวมเพื่อนในกลุ่ม และเด็กกลุ่มนี้เมื่อเกิดอาการเบื่ออาจจะทำลายของ (Vandalism) เป็นวัยที่มีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมทำลายข้าวของ

สวนสาธารณะที่อยู่ใกล้โรงเรียนและไม่ได้มีการห้ามเด็กนักเรียนมาใช้ตอนเที่ยง มักมีนักเรียนมาใช้เป็นที่ทานอาหารกลางวัน ซึ่งเป็นปัญหาต่อผู้ใช้คนอื่น ๆ เพราะวัยรุ่นมักยึดครองพื้นที่เป็นของตัวเองเป็นบริเวณกว้าง ทำให้คนอื่นเข้าไปใช้สวนไม่ได้ (Marcus & Francis, 1990)

วัยทำงาน ชีวิตมีเวลากำหนด มีระเบียบในชีวิตมากขึ้น เป็นช่วงของการเริ่มสร้างฐานะ สร้างครอบครัวต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม

วัยผู้ใหญ่ถึงวัยชรา ต้องการความสันโดษมากขึ้น แต่ก็ต้องการความปลอดภัยสูงเช่นเดียวกับเด็กเล็ก มีเวลาว่างมาก ต้องการเพื่อนและความเอาใจใส่

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องอยู่บ้านคนเดียว จึงมีบางกลุ่มที่ใช้เวลาในสวนใกล้บ้าน ซึ่งก็เป็นการไปสวนคนเดียว นั่งคนเดียวในสวนและเดินกลับคนเดียว แต่การไปสวนของคนกลุ่มนี้ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะได้พบปะพูดคุยกับเพื่อนใหม่ๆ ซึ่ง Marcus ที่ได้อ้างถึงการศึกษาของ Byerts (1970) จากการศึกษากลุ่มผู้ใช้สวนสูงอายุใน McArthur Park, Los Angeles ว่า 2 ใน 3 ของผู้ใช้กลุ่มนี้มาใช้ทุกวันและเดินเข้ามา และสวนต้องอยู่ในรัศมี 4 ช่วงตีจากบ้าน การมาใช้สวนผู้ใช้กลุ่มนี้มักมาคนเดียว

และมากกว่า 2 ใน 3 ของผู้ใช้กลุ่มนี้ใช้เวลาในสวนโดยการดูคนที่ทำกิจกรรมอยู่ในสวนและการพูดคุยกับเพื่อน 1 คนหรือมากกว่านั้น

2. เพศ

ความแตกต่างเกี่ยวกับเรื่องนี้จะพบว่าเพศหญิงเข้ามาใช้สวนสาธารณะน้อยกว่าเพศชาย และกิจกรรมที่ทำจะเป็นเน้นการพบปะพูดคุยมากกว่าการเล่นกีฬา ส่วนผู้ใช้ที่มีลักษณะการมาใช้คนเดียววันนั้นเพศชายจะมีมากกว่าเพศหญิง

3. กระแสความนิยม

ลักษณะการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งมีการเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย เป็นปรากฏการณ์ของความนิยมของแต่ละยุค การตามกระแสความนิยมนั้นเป็นสิ่งปกติของมนุษย์ การสร้างสวนสาธารณะเองก็ต้องดูกระแสความนิยมด้วย และตัวสวนเองก็สามารถเป็นเครื่องมือที่ใช้สร้างกระแสความนิยมได้ด้วย

4. ผู้ร่วมใช้สวน

การใช้พื้นที่ภายในสวนสาธารณะนั้นมีการแบ่งกลุ่มผู้ใช้ตามหลักธรรมชาติทางจิตวิทยาของมนุษย์ ซึ่งแต่ละกลุ่มพอใจที่จะมีพื้นที่เฉพาะตัวเป็นของตนเอง ผู้ร่วมใช้สวนส่วนใหญ่มักเป็นคนหลายประเภทที่เข้ามาใช้พื้นที่ร่วมกัน ซึ่งจะมีทั้งกลุ่มที่สามารถใช้พื้นที่ร่วมกันได้ และกลุ่มที่ไม่สามารถใช้พื้นที่ร่วมกันได้ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุมักหลีกเลี่ยงที่จะเข้าไปใช้พื้นที่ร่วมกันกับกลุ่มวัยรุ่น และภายในสวนสาธารณะก็ยังมีกลุ่มคนกลุ่มอื่นที่เข้ามาร่วมใช้พื้นที่ด้วย ได้แก่ กลุ่มที่มีพฤติกรรมได้แย่งต่อสังคม (Antisocial Activities) เป็นกลุ่มคนที่ผู้ใช้สวนส่วนใหญ่หลีกเลี่ยงที่จะใช้พื้นที่ร่วมด้วย ได้แก่ คนจรจัด, คนติดยา และพวกชอบทำลายข้าวของ กลุ่มคนเหล่านี้มักเป็นปัญหาของพื้นที่สาธารณะในบริเวณที่มีผู้อยู่อาศัยหนาแน่น มีพฤติกรรมที่ก้าวร้าวชอบทำลายของสาธารณะ ซึ่งบ่อยครั้งในสวนมักเกิดอาชญากรรมเกิดขึ้น

2. หลักการและทฤษฎีทางพฤติกรรม

2.1. ทฤษฎีพื้นฐานทางพฤติกรรม

จากการที่สวนสาธารณะเป็นที่รวมของบุคคลหลายกลุ่มมาใช้สถานที่ร่วมกัน ดังได้กล่าวแล้วว่า ลักษณะผู้ร่วมใช้สวนเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อพฤติกรรมการใช้ วิลลิสทรี ทรายางกูร (2541) ได้กล่าวถึง พฤติกรรมในสภาพแวดล้อม ซึ่งมีประเด็นสำคัญต่อพฤติกรรมที่แสดงออก 3 ประการ คือ

1. การมีอาณาเขตครอบครอง (Territoriality)

หมายถึง พื้นที่ที่ถูกครอบครองโดยบุคคลหรือกลุ่มคน ในที่นี้จะหมายถึงกลุ่มคนที่ใช้บริเวณใดบริเวณหนึ่งในสวนสาธารณะเป็นประจำ จนทำให้ผู้อื่นที่จะมาใช้รู้สึกเหมือนพื้นที่นั้นเป็นของกลุ่มนั้น ในการออกแบบสวนสาธารณะ ผู้ออกแบบควรจะคาดการณ์ถึงการครอบครองพื้นที่แบบชั่วคราวเฉพาะเวลาที่คนกลุ่มนั้น เป็นการจับจองพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมบางอย่าง ซึ่งควรมีบางสิ่งบางอย่างบอกขอบเขตที่แน่ชัดที่ผู้ใช้จะรับรู้ได้ถึงขอบเขตของแต่ละกลุ่ม ทำให้ไม่เกิดปัญหาในการใช้งานของพื้นที่ในสวนสาธารณะและเพื่อให้แต่ละกลุ่มรับรู้และรู้สึกดี โดยการใช้ทางเดิน, กลุ่มของต้นไม้, การเปลี่ยนระดับพื้น, การเปลี่ยนวัสดุลดลวดลายพื้น เพื่อให้เกิดความสบายใจในการใช้พื้นที่ร่วมกัน

2. พฤติกรรมที่เว้นว่างส่วนบุคคล (Personal space Behavior)

พื้นที่เฉพาะตัว (Personal space) เป็นเสมือนอาณาเขตของแต่ละบุคคลโดยไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาแต่รับรู้ได้จากความรู้สึกเมื่อมีบุคคลอื่นเข้ามาถูกล้ำ เช่น ในกรณีของคนนั่งอยู่ที่ม้านั่งเมื่อมีคนอื่นเข้ามานั่งม้านั่งเดียวกัน โดยมีระยะห่างพอเหมาะ ผู้นั่งเดิมจะยังไม่รู้สึก แต่ถ้าเข้าใกล้จนเกินไปจะเกิดปฏิกิริยาตอบสนองต่างๆ เกิดขึ้น นั่นคือเกิดความรู้สึกว่าถูกรุกล้ำเข้ามาในพื้นที่เฉพาะตัวซึ่งมีขนาดไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับ

- ความคุ้นเคยหรือไม่คุ้นเคย ถ้ามีความคุ้นเคยกันพื้นที่เฉพาะตัวหรือฉนวนจะมีขนาดเล็ก ต่างคนต่างจะรู้สึกสบาย แต่ถ้าเป็นคนไม่คุ้นเคยฉนวนจะมีขนาดใหญ่กว่า
- บุคลิกภาพ ถ้าบุคลิกภาพของอีกฝ่ายหนึ่งดูไม่น่าไว้วางใจหรือดูมีอำนาจมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง จะทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบสนอง โดยขอบเขตของพื้นที่เฉพาะตัวจะใหญ่ขึ้น
- สถานการณ์ ถ้าอยู่ในสถานการณ์ที่ทั้งสองฝ่ายมีจุดสนใจร่วมกันอยู่ หรือต่างกำลังสนใจในสิ่งอื่น จะทำให้ขอบเขตของพื้นที่เฉพาะตัวนั้นลดลงชั่วคราว

ผู้เข้ามาใช้สวนสาธารณะแต่ละคนจึงต้องการขอบเขตของพื้นที่เฉพาะตัวในการทำกิจกรรมแต่ละประเภทแตกต่างกันไป ผู้ออกแบบสวนจึงควรจัดระยะต่างๆ ให้เหมาะสม เช่น การจัดเก้าอี้, เครื่องเล่น เพื่อให้ผู้ใช้เกิดความรู้สึกผ่อนคลาย, เป็นส่วนตัว และปลอดภัย

3. ภาวะเป็นส่วนตัว (Privacy)

สามารถแบ่งได้เป็นหลายระดับแม้ในสวนสาธารณะซึ่งเป็นที่รวมของคนหลายกลุ่ม โดยผู้ใช้แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มก็อาจต้องการความเป็นส่วนตัวแตกต่างกันไป ระดับความเป็นส่วนตัวจำแนกออกเป็น 4 ระดับคือ

- ภาวะนิรนาม คือ ความรู้สึกเป็นส่วนตัวในกลุ่มคนหลายๆ โดยรู้สึกว่าไม่มีใครสังเกตเห็นหรือสนใจในตัวเขา ทำให้มีอิสระและรู้สึกถึงความเป็นตัวของตัวเองเต็มที่
- ภาวะล้ารวม คือ ความรู้สึกเป็นส่วนตัวขณะอยู่ในที่มีคนหลายๆ แต่ไม่ให้ความสำคัญหรือสนใจกับบุคคลรอบข้าง เช่น การนั่งหลับตา, อ่านหนังสือ, เล่นกับเด็ก, นั่งหันหลังให้กลุ่มคน
- ภาวะอยู่ในกลุ่ม ความรู้สึกเป็นส่วนตัวในกลุ่มคนที่ใกล้ชิดโดยรู้สึกว่าคนกลุ่มอื่นๆ ไม่ได้สังเกตเห็นหรือไม่ได้สนใจคล้ายกับกลุ่มของเขาอยู่ลำพัง
- ภาวะสันโดษ ได้แก่ การอยู่ลำพังอย่างแท้จริง เช่น อยู่ในห้องส่วนตัว, การเข้าฌาน, การตกปลาในธรรมชาติ

ความเป็นส่วนตัวจะเกิดขึ้นเมื่อไม่มีการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ หรือกลุ่มอื่นๆ ไม่มีการทักทายหรือให้ความสำคัญว่าตัวอยู่ตรงนั้น ซึ่งการใช้พื้นที่สาธารณะต้องการใช้เพื่อให้เกิดความสบาย รู้สึกผ่อนคลายและความเป็นตัวของตัว

2.2. ข้อสังเกตด้านพฤติกรรมในสวนสาธารณะ

ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมในสวนสาธารณะไว้หลายด้าน ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมด้านบรรยากาศ

Rutledge and Molnar (1985: 102) ได้ให้ข้อสังเกตว่า ผู้ใช้สวนมีความต้องการในเรื่องบรรยากาศภายในสวนซึ่งควรจะเหมาะสมกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น เช่น เล่นกีฬา ต้องการความโปร่งโล่ง ไม่มีลมพัดแรงเกินไป แดดจ้า ปราศจากฝุ่นควัน กลิ่นเหม็น และภาพที่ไม่น่าดู เช่น กองขยะ ความสกปรก สอดคล้องกับ Marcus & Francis (1990) ซึ่งได้ให้เหตุผลในการใช้สวนสาธารณะ คือ ความต้องการสัมผัสธรรมชาติ โดยได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความต้องการนี้ คือ ควรจะมีความหลากหลายภายในสวน มีการจัดพื้นที่สำหรับการปลูกต้นไม้ใหญ่และให้เกิดความหลากหลายในการเดินผ่านจุดต่างๆ มีการเผื่อพื้นที่สำหรับการขยายตัวและจัดโต๊ะไว้เผื่อกิจกรรมปิกนิก คำนี้ถึงตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งต่างๆ ในสวนกับสภาพภูมิประเทศและตำแหน่งของเก้าอี้ควรมีการจัดวางให้คนได้เปิดมุมมองกว้างๆ สุทธิธรรมชาติได้

2. สภาพแวดล้อมทางสังคม

Rutledge (1981: 102) ได้กล่าวถึงการใช้สวนสาธารณะในหนังสือ *A Visual approach to park design* โดยแบ่งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสวน ดังนี้

- *To see and to be seen*

คนมาใช้สวนเพื่อต้องการที่จะมองดูผู้อื่นทำกิจกรรมและต้องการให้ผู้อื่นเห็นตนทำกิจกรรม

- *Show time may be any time*

คนมาใช้สวนเพื่อแสดงออก โดยเปรียบสวนเป็นเสมือนเวทีให้แสดงความสามารถ เช่น เล่นดนตรี

และ *Marcus & Francis (1990)* ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า ผู้ใช้สวนยังมีเหตุผลที่นอกเหนือจากความต้องการสัมผัสธรรมชาติแล้ว ยังต้องการความต้องการมีปฏิสัมพันธ์ โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

- *ความต้องการมีส่วนร่วมทางตรง (Overt Socializing)*

แยกออกเป็น 2 ลักษณะคือ

- การเข้ามาใช้สวนกับบุคคลต่างๆ เป็นไปในลักษณะของการเข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ กับเพื่อนๆ กับคนในครอบครัวด้วยกัน หรือกับคนคุ้นเคยกันอยู่แล้ว
- การเข้ามาเพื่อพบปะสังสรรค์ เป็นไปในลักษณะของการมาใช้พื้นที่สวนโดยคาดหวังว่าจะมีโอกาสพบปะ สื่อกับบุคคลอื่นๆ เช่น วิทยุมาใช้พื้นที่โดยหวังว่าจะอาจพบ หรือรู้จักเพื่อนใหม่รุ่นเดียวกัน หรือผู้ที่มาเล่นกีฬาในสวนคาดหวังว่าจะพบกลุ่มผู้เล่นกลุ่มใหม่ๆ เป็นต้น

- *ความต้องการมีส่วนร่วมทางอ้อม (Covert Socializing)*

เป็นการมาใช้พื้นที่ในลักษณะที่เข้ามาเพื่อเฝ้าดูความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปต่างๆ โดยไม่ต้องการการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ ซึ่งจะพบลักษณะดังกล่าวในผู้ใช้สวนที่เป็นช่วงวัยเกษียณเป็นส่วนใหญ่และสิ่งสำคัญของพฤติกรรมลักษณะนี้ คือ การจัดวางที่นั่งในสวน

3. สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับความรู้สึกปลอดภัยของผู้ใช้สวนสาธารณะ

เมื่อผู้ใช้เกิดความรู้สึกปลอดภัยในการใช้พื้นที่ก็จะทำให้เกิดความสบายใจในการใช้มากขึ้น ซึ่งความปลอดภัยสามารถแบ่งออกได้เป็นความปลอดภัยด้านร่างกาย และความปลอดภัยจากอาชญากรรม การจัดสถานที่ให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยด้านร่างกาย ได้แก่ มีการบำรุงดูแลรักษาเสมอ, การใช้วัสดุที่ถูกต้องกับสภาพการใช้สอย เป็นต้น ส่วนความปลอดภัยจากอาชญากรรมนั้น โดยการออกแบบไม่ให้มีจุดลับสายตา หากเป็นบริเวณที่ลึกเข้าไปควรจัดให้มีกิจกรรมเพื่อให้คนไปในบริเวณนั้น มีการออกแบบความสว่างไม่ให้จ้ำจืดและไม่ให้แสงสว่างต่ำเกินไป มีการออกแบบให้พื้นที่ต่างๆ ในสวนสาธารณะสามารถเข้าถึงได้ง่ายและมีลักษณะเปิดโล่ง (นิลบล คล่องเวสละ, 2544)

4. สภาพแวดล้อมที่ให้ความรู้สึกด้านความสวยงาม

ความสวยงามของสวนสาธารณะเป็นส่วนที่มีความสำคัญมาก เพราะทำให้ผู้ใช้เกิดความรู้สึกสบายใจ และก่อให้เกิดความระมัดระวังในการใช้สถานที่ ความสวยงามของสวนสาธารณะนั้นจะต้องประกอบด้วย การจัดองค์ประกอบต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, การจัดองค์ประกอบสวนต้องมีขนาดสวนเป็นอย่างเดียวกัน, สภาพโดยรวมของสวนมีความสะอาดเรียบร้อย มีการดูแลรักษาที่ดี (Rutledge, 1981)

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้

การวางแผนและจัดการพื้นที่เพื่อการนันทนาการควรมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้ที่จะเกิดขึ้นจริง โดยมาจากการวิเคราะห์ลักษณะกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งต้องให้ความสำคัญในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ การใช้สอย สุขนทริยภาพ รวมถึงการลงทุนด้วย ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้สวน ควรเป็นปัจจัยที่สามารถตอบสนองในเรื่องต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่ง Rutledge (1986: 15-33) ได้ศึกษาไว้ดังนี้

3.1 การเข้าถึงและการเดินทางถึงสวนสาธารณะ

พื้นที่การให้บริการของสวนสาธารณะแต่ละแห่งมีขอบเขตที่แตกต่างกัน ดังนั้นขอบเขตของพื้นที่การให้บริการของสวนจึงมักมาจากระยะการเดินทางและความสะดวกในการเดินทางมาใช้สวน มาตรฐานของสหรัฐอเมริกาพบว่า สวนสาธารณะที่มีขอบเขตการให้บริการประมาณ 400-800 เมตร จะอยู่ในระยะเวลาในการเดิน 5 - 10 นาทีและผู้ใช้ยินดีที่จะเดินทางมาใช้ภายในระยะเวลาไม่เกิน 30 นาที

การเข้าถึงสวนได้ยากส่งผลถึงการไม่เข้ามาใช้สวนของผู้ใช้เป็นอย่างมาก ถึงแม้สวนสาธารณะแห่งนั้นจะอยู่ใกล้ เช่น การที่ต้องข้ามถนนที่มีรถวิ่งพลุกพล่าน เกิดเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงสวน รวมทั้งวัยของผู้ใช้ก็มีผลต่อระยะเวลาเดินทาง รวมทั้งความสะดวกและบรรยากาศของเส้นทางก็มีส่วนช่วยให้ผู้ใช้เดินทางมาใช้สวน ลักษณะของเส้นทางควรให้ความรู้สึกปลอดภัยต่อผู้ใช้ และระบบโครงข่ายของเส้นทางควรมีความต่อเนื่องซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง "พฤติกรรมนันทนาการกับสภาพการใช้พื้นที่สาธารณะในชุมชนอยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติ" ของ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และ นิลุบล คล่องเวสสะ (2542: 38) ที่พบว่า การเข้าถึงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคุณลักษณะของสวนสาธารณะ เป็นสิ่งที่มีผลต่อการใช้พื้นที่สวน โดยหากสวนสาธารณะนั้นเข้าถึงได้ยาก มีลักษณะอยู่ลึกเข้าไปในพื้นที่ ไม่ติดกับทางสัญจร จะมีผู้ใช้พื้นที่น้อย ทั้งนี้การเข้าถึงของสวนสาธารณะยังมีส่วนสัมพันธ์กับความรู้สึกปลอดภัยในการใช้พื้นที่อีกด้วย

3.2 กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในสวน

เป้าหมายหลักของสวนสาธารณะคือ เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจและรับอากาศบริสุทธิ์ของผู้ใช้ ความต้องการพักผ่อนของคนมีความแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ความชอบเฉพาะตัว รูปแบบของสวนสาธารณะจึงควรมีลักษณะที่มาจากความต้องการของผู้ใช้ และมีความหลากหลายของกิจกรรม ในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากวิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไป กิจกรรมที่มีในสวนจึงมีส่วนช่วยให้บรรยากาศของสวนมีชีวิตชีวาสำหรับผู้ใช้และมีส่วนช่วยในการดึงดูดผู้ใช้ในสวน

3.3 ความทรุดโทรมของพื้นที่

สวนสาธารณะหลายแห่งมีความทรุดโทรมเนื่องจากขาดการดูแลในระยะยาว เครื่องเล่นภายในสนามเด็กเล่นที่ขาดการดูแลทำให้เกิดอันตรายต่อเด็กที่มาใช้ได้ ความทรุดโทรมส่งผลต่อจำนวนของผู้ใช้ทำให้ลดน้อยลง เมื่อไม่มีผู้ใช้งานจึงมักเป็นที่อาศัยของคนจรจัดและกลายเป็นแหล่งมั่วสุมของอาชญากรรม ปัญหาไม่ได้มีเพียงความไม่สวยงามของสถานที่แต่มีผลต่อความปลอดภัยของผู้ใช้ด้วย

3.4 ความปลอดภัย

สวนสาธารณะที่คนสามารถเข้าออกได้อย่างอิสระจะทำให้ผู้ใช้เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย เนื่องจากในอดีตสวนสาธารณะเป็นสถานที่ที่เกิดอันตรายขึ้นเสมอ ดังนั้นการออกแบบสวนในปัจจุบันจึงมีความคำนึงถึงความปลอดภัยเพื่อให้เกิดภาพพจน์ที่ดีต่อสวนโดยการลดจุดที่ลึบ ลายตาภายในสวน, การเดินตรวจตราดูแลบริเวณสวนของเจ้าหน้าที่, ควบคุมให้มีทางเข้า-ออกที่จำกัด, การให้แสงสว่างที่เพียงพอกับผู้ใช้ภายในสวน

3.5 ความน่าสนใจ ความดึงดูดใจ

การสร้างความน่าสนใจและความดึงดูดใจของสวนสาธารณะ ไม่ได้เกิดจากการเน้นที่ส่วนประกอบและรูปแบบของสวนเท่านั้น แต่อยู่ที่กิจกรรมที่น่าสนใจรวมทั้งการประชาสัมพันธ์และการจูงใจ (Promote) ด้วย การสร้างพื้นฐานและลักษณะนิสัยใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้ใช้ เช่น สนับสนุนให้เยาวชนเล่นกีฬาในเวลาว่าง, ส่งเสริมให้มีกิจกรรมออกกำลังกายสำหรับวัยทำงานเพิ่มขึ้นภายในสวน ได้แก่ การเดินแอโรบิก, ออกกำลังกายในสวนสุขภาพ ซึ่งมีส่วนช่วยคนเข้ามาใช้สวนในเวลาว่างมากขึ้น ช่วยให้ค่านิยมของคนที่มีต่อสวนเปลี่ยนไป รูปแบบของสวนก็มีผลต่อจำนวนของผู้ใช้ด้วย สวนที่มีความสวยงามน่าใช้ทำให้คนเกิดความรู้สึกอยากกลับมาใช้อีก มักมาจากลักษณะพื้นที่สวนที่มีความสว่าง, ความสดชื่น, ความเคลื่อนไหว และอื่นๆ รวมกันอย่างได้สัดส่วน

3.6 ขนาดและรูปร่างของสวน

จากการศึกษาของ *Marcus & Francis* (1990) พบว่าสวนที่มีสัดส่วนแคบยาวหรือโล่งกว้างเกินไปจะมีผลต่อการใช้พื้นที่ของสวน โดยสัดส่วนที่แคบอาจสร้างความรู้สึกอึดอัดต่อการใช้ ก่อให้เกิดความรู้สึกไม่สามารถหาตำแหน่งที่ปลอดภัยได้ ขณะที่พื้นที่โล่งกว้างมากก็จะมีลักษณะไม่เหมาะสมกับกิจกรรมทั่วไป ซึ่งสัดส่วนและตำแหน่งของการเข้าถึงมีความสัมพันธ์กับความสบายใจของผู้ใช้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกปลอดภัยของผู้ใช้ด้วย

3.7 บรรยากาศของกิจกรรม และการจัดวางตำแหน่ง (Setting)

Marcus & Francis (1990) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับสภาพที่เกิดของกิจกรรม (Setting) และองค์ประกอบธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อความต้องการของผู้ใช้สวนและลักษณะกิจกรรม ซึ่งในพื้นที่สวนสาธารณะควรมีลักษณะดังนี้

- ควรมีสภาพงดงามที่ตอบสนองต่อความรู้สึกในการสัมผัสธรรมชาติได้ดี
- มีการเตรียมการพื้นที่ไว้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้พื้นที่ โดยมีการเตรียมพื้นที่ให้มีความเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ภายในสวนด้วย เช่น มีการเตรียมพื้นที่ไว้รับกับเรื่องของแสงแดด, ทิศทางลม, การให้ร่มเงา โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ที่ต้องการความสงบในสวน หรือพื้นที่ของกิจกรรมบางชนิด
- ควรจัดตำแหน่งที่นั่ง หรือบริเวณที่ใช้ทำกิจกรรม ให้หันเข้าหาสวนที่เป็นพืชพรรณธรรมชาติ เพื่อให้ผู้ใช้รู้สึกเป็นส่วนตัวและได้สัมผัสกับธรรมชาติ
- ควรให้ความสำคัญกับรายละเอียดปลีกย่อยที่ส่งเสริมต่อบรรยากาศธรรมชาติรอบๆ บริเวณพื้นที่กิจกรรมนั้นๆ เช่น ลักษณะพื้นผิว, การเกิดกลิ่นต่างๆ เป็นต้น การเตรียมพื้นที่ในสวนให้มีลักษณะที่เหมาะสม เช่น ทางเดินสวนที่มีความกว้างเพียงพอและสอดคล้องกับกิจกรรมที่จะมีโอกาสเกิดขึ้น มีการจัดลักษณะของพื้นที่ให้สนับสนุนต่อการเกิดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมด้านสังคม เช่น ลักษณะการจัดวางที่นั่ง รวมถึงให้พื้นที่ที่สามารถเห็นและสังเกตการณ์ผู้คนทั่วไปในพื้นที่นั้นได้เป็นอย่างดี และมีการยอมให้พื้นที่บางส่วนสามารถถูกใช้จากกลุ่มผู้ใช้สวนประจำในบางโอกาสได้

4. หลักการออกแบบสวนสาธารณะ

ในการออกแบบสวนสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้สวน คือ การออกแบบจัดวางตำแหน่งที่ตั้งของอุปกรณ์ต่างๆ นักออกแบบควรมีการคำนึงถึงทุกจุดของสวน ซึ่งได้มีผู้ได้ทำการศึกษาไว้ดังนี้

4.1 ผังสวนสาธารณะ

Marcus & Francis (1990) กล่าวถึงผังที่สามารถตอบสนองพฤติกรรมและความต้องการของผู้ใช้ทุกกลุ่ม ควรมีพื้นที่พอเหมาะกับการกิจกรรม มีสิ่งอำนวยความสะดวกและอุปกรณ์สำหรับกิจกรรมต่างๆ มีการคำนึงถึงคุณภาพและปริมาณของพื้นที่ว่าง และมีบรรยากาศที่เหมาะสมกับกิจกรรม ซึ่งให้ความรู้สึกเฉพาะตัวและความเป็นส่วนตัวแก่ผู้ใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ เป็นสวนที่มีความสวยงาม สะอาด มีระเบียบ ก่อให้เกิดสุนทรียภาพแก่ผู้ใช้ บางสวนอาจเกิดจากความสวยงามของที่หมายตา, ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) ที่จัดไว้ในจุดที่เหมาะสม

การใช้พื้นที่ภายในสวนสาธารณะ มีการกระจายตัวของผู้ใช้ในทุกส่วนของผังก่ออย่างทั่วถึง เพื่อไม่ให้เกิดความแออัดหรือเบาบางเพียงบางส่วน มีลักษณะความเหมาะสมของพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วยการวางตำแหน่งให้พื้นที่สามารถเฝ้าดูและมองเห็นความเปลี่ยนแปลงความเป็นไปของธรรมชาติได้เป็นอย่างดี มีทางเดินที่สามารถเข้าไปสัมผัสธรรมชาติได้อย่างทั่วถึง มีการเตรียมโต๊ะ, อุปกรณ์ต่างๆ สำหรับให้ผู้ใช้สวนใช้ทำกิจกรรมต่างๆ ได้เหมาะสม เช่น การจัดเตรียมโต๊ะสำหรับบริเวณที่มีกิจกรรมปิกนิก เตรียมที่นั่งสำหรับกิจกรรมอ่านหนังสือ มีการจัดเตรียมพื้นที่ที่ปิดล้อมแนวสวน เพื่อสามารถช่วยป้องกันมลภาวะต่างๆ และกิจกรรมอื่นใดที่รบกวนบรรยากาศโดยรอบของสวน

4.2 องค์ประกอบภายในสวนสาธารณะ

Marcus & Francis (1990) ได้กล่าวถึงข้อควรคำนึงในการออกแบบไว้ดังนี้ การจัดองค์ประกอบของสวนสาธารณะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) คือ องค์ประกอบในเรื่อง รูป ร่า (Shape), สี (Color), เส้น (Line), ผิวสัมผัส (Texture) เมื่อดูภาพโดยรวมแล้ว ทุกส่วนสามารถส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้ใช้สวนรู้สึกสบายใจ

ขนาดสวน (Scale) ของสวนต้องเป็นขนาดเดียวกัน ปกติแล้วงานสวนสาธารณะจะใช้ขนาดสัดส่วนปกติ คือขนาดสัดส่วนของมนุษย์ เพราะมนุษย์ต้องเป็นผู้เข้าไปใช้ ความรู้สึกน่าเกรงขามมักไม่เหมาะในการนำมาใช้งานในสวนสาธารณะ แต่ถ้าสวนมีขนาดใหญ่มากจุดเดินแต่ละจุดก็ไม่ควรเป็นจุดเล็กกระจายหลายๆ จุด ควรสร้างจุดเด่นใหญ่ๆ เพียงไม่กี่จุด ซึ่งอาจดูเหมาะสมกับขนาดสวนของสวนมากกว่า

ผู้ออกแบบควรมีการคำนึงถึงความสะดวกของเจ้าหน้าที่ด้วย เช่น คำนึงถึงวาระบริการ ควรเข้าไปถึงจุดใดบ้าง หรือการทำงานบางอย่างมีข้อจำกัดในเรื่องของเครื่องมือ เช่น สนามหญ้าที่เป็นเนินชัน

เกินกว่ารถตัดหญ้าจะเข้าไปตัดได้ เพราะเมื่อสวนมีความสะอาดเรียบร้อย มีการดูแลรักษาดี ผู้ที่เข้ามาใช้จะรู้สึกสบายใจและรื่นรมย์ในการที่เข้ามาใช้สวนในแต่ละครั้ง

การจัดวางพื้นที่นั่งไม่ไกลจากทางเข้ามากนักและสามารถมองเห็นผู้คน ที่สำคัญต้องให้ความรู้สึกปลอดภัย มีทางเข้าหลักที่อยู่ใกล้กับป้ายรถเมล์ที่มีจุดพักคอย (Shelters) และทางม้าลาย จัดให้มีพื้นที่สำหรับการพบปะพูดคุย โดยการจัดที่นั่งให้สามารถนั่งคุยกันได้ ซึ่งพื้นที่ที่วางเก้าอี้ต้องให้ความรู้สึกปลอดภัย เช่น วางไว้บริเวณกำแพงหรือกลุ่มต้นไม้ ไม่ให้รู้สึกโล่งด้านหลัง และมีการวางเก้าอี้ไว้เป็นจุดๆ ตามข้างทางเดิน ในออกแบบทางเดินควรไปตามเส้นระดับ และให้มีบางวงทางเดิน (Looped) มีความลาดเอียง (Slope) น้อยๆ หรือไม่มีเลย และใช้บันไดเฉพาะที่จำเป็น วัสดุที่ใช้ปูพื้นควรมีผิวเรียบ และใช้วัสดุปูพื้นที่ต่างกันเมื่อเปลี่ยนระดับทางเดิน

Rutledge (1971) ได้กล่าวถึงข้อควรคำนึงในการออกแบบสวนสาธารณะไว้เช่นกัน ดังนี้ ความสัมพันธ์ของแต่ละพื้นที่ควรมีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม เช่น ความสัมพันธ์ของสวนกับพื้นที่รอบๆ ข้าง, ความสัมพันธ์ของพื้นที่ใช้งานกับขนาด, ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้งานในแต่ละสวน, ความสัมพันธ์ของอาคารกับพื้นที่ใช้งานในสวน และยังมีผลของสิ่งที่จะออกแบบซึ่ง Rutledge ได้กล่าวถึง คือ ผลของเส้นสาย, รูปแบบ (Form), พื้นผิวและสี, ผลของสิ่งที่จะออกมาให้เป็นจุดเด่น ควรให้ความสัมพันธ์กับพื้นที่อื่นๆ ด้วย, ผลของสิ่งที่ปิดล้อม เช่น รั้วส่งผลต่อพื้นที่ภายในอย่างไร ซึ่งตรงกับข้อพิจารณาของ นิลบล คล่องเวสสะ (2544) พบว่าการวางแผนการใช้ที่ดิน (Zoning) และการสัญจร (Circulation) ที่ดีช่วยให้การกระจายตัวของกิจกรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม สามารถใช้ที่ดินได้อย่างเต็มที่ ไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างกิจกรรม ทำให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้ทุกส่วนของพื้นที่ ส่วนการสัญจรที่ดีจะทำให้ผู้ใช้ทำกิจกรรมได้สะดวก ไม่เกิดความสับสนกับทิศทางขณะใช้สวน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Rebuilding Central Park a Management and Restoration Plan; Elizabeth Barlow Roger; Massachusetts; USA. : 1987.

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับผู้ใช้ ซึ่งผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ผู้ใช้ก่อนการออกแบบและปรับปรุงพื้นที่สวนสาธารณะ ซึ่งการวางแผนในการฟื้นฟู เช่นทรัล ปาร์ค นั้นได้มีการรวมเอาหลักการหลายๆ ด้าน ทั้งทางประวัติศาสตร์, สถาปัตยกรรมศาสตร์ และทางโบราณคดี มาใช้ในการวิจัย โดยเริ่มจากการศึกษาเกี่ยวกับผู้ใช้สวนว่า ใครเป็นผู้มาใช้บ้าง, มาใช้เมื่อไหร่ และทำไมจึงมาใช้ เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใช้นี้เพื่อเป็นการนำข้อมูลไปใช้ในการปรับเปลี่ยนขนาดและองค์ประกอบต่างๆ ภายในสวนได้ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้สามารถนำไปปรับปรุงอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่มีอยู่ภายในสวนได้ รวมทั้งยังเป็นตัวประเมินให้ทราบได้ว่า สวนมีความล้าสมัยสำหรับผู้ใช้ในปัจจุบันไปแล้วหรือไม่

จากการสำรวจทำให้พบว่า ผู้ใช้สวนในปัจจุบันต่างมีจุดประสงค์เหมือนๆ กับผู้ใช้ในศตวรรษที่ 18 ที่ผ่านมา นั่นก็คือผู้ใช้สวนใช้เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแบบผ่อนคลาย 80% ของผู้ใช้สวนนั้น ซึ่งจากรายงานกล่าวว่า เป็นที่ชัดเจนว่าผู้ใช้ต่างมาพักผ่อนหย่อนใจและรู้สึกสนุกสนานกับการปรากฏตัวของผู้ใช้คนอื่นๆ เช่นกัน

จากการวิจัยในทุกๆ ปีพบว่าหลักการที่ เฟรเดอริค ลอว์ โอลิมสเตด ได้เคยออกแบบ เช่นทรัล ปาร์ค ใวนั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนในยุคต่างๆ ดังนั้นจึงได้มีการเพิ่มเติมพื้นที่เพื่อสนองความต้องการของประชาชนดังนี้ มีการเล่นสเก็ตน้ำแข็งและขี่ม้า ในปี 1858, มีการจัดคอนเสิร์ต ในปี 1859, การพายเรือ ในปี 1861, สนามเทนนิส ในปี 1863 แต่จากการที่มีเครื่องพักผ่อนหย่อนใจมากขึ้น ก็อาจจะทำให้ภูมิทัศน์ของสวนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้นจึงควรมีการวางแผนดูแลในอนาคตไม่ด้วยวิธีใดก็วิธีหนึ่ง

No Teen Allowed: The Exclusion of Adolescents from Public Spaces โดย Patsy Eubanks Owens จากวารสาร Landscape Journal vol. 21 No. 1 (2002) : 156-163.

เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์ทฤษฎีทางพฤติกรรมของวัยรุ่นเพื่อใช้ในการออกแบบพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจำกัดการใช้พื้นที่สาธารณะของกลุ่มวัยรุ่น โดยได้มีการทบทวนถึงกฎเคอร์ฟิวและการเล่นสเกตบอร์ดในที่สาธารณะ ในการวิจัยได้จำแนกพื้นที่สิ่งแวดล้อมออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. พื้นที่ย่านธุรกิจการค้า (Commercial Areas)
2. สวนสาธารณะ (Parks)

3. บริเวณใกล้ๆบ้าน (Neighborhoods)

4. โรงเรียน (Schools)

ผู้ศึกษาได้เคยถึงเงื่อนไขที่กลุ่มวัยรุ่นไม่สามารถที่จะมารวมกลุ่มกัน โดยมีปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ การจัดที่นั่งที่ไม่เอื้อต่อการสังสรรค์

Social Research Leads to Physical Design: Clinton Park Post-Occupancy Evaluation and Re-Design; Susan J. Merriman; University of California, Berkeley; USA. : 1970.

เป็นการศึกษาการประเมินหลังจากการเข้าครอบครองพื้นที่และการออกแบบใหม่ของสวน คลินตันในเมืองโอคแลนด์ รัฐแคลิฟอร์เนีย โดยในการออกแบบใหม่นั้นได้ทำการออกแบบจากผลการวิจัยทางสังคมและการประเมินหลังจากการเข้าครอบครองพื้นที่ อันประกอบไปด้วย การวิเคราะห์พื้นที่, การประเมินทางกายภาพ, การวิจัยทางพฤติกรรม, การทำแผนที่ และการสัมภาษณ์ผู้ใช้สวน

จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่าปัจจัยหลายข้อที่ต้องคำนึงถึงในการออกแบบด้วย เช่น ปัจจัยทางด้านงบประมาณ, การบำรุงรักษา และความต้องการของรัฐบาล ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลในการออกแบบขั้นสุดท้ายเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามการวิจัยนี้ได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจปัญหาในการออกแบบมากขึ้น ทั้งยังก่อให้เกิดความเข้าใจว่าในการออกแบบนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างการวิจัยทางด้านสังคมและการออกแบบทางกายภาพไปพร้อมๆ กันด้วย

พฤติกรรมนันทนาการกับสภาพการใช้พื้นที่สาธารณะภายในชุมชนอยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติ, วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และนิลุบล คล่องเวสสะ, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร, 2542.

เป็นการวิจัยที่ศึกษาถึงลักษณะการใช้พื้นที่สาธารณะภายในชุมชนต่างๆ ของการเคหะ ซึ่งสามารถนำมาสรุปแนวทางในการออกแบบและวางผังดังนี้

- การกระจายตัวของสวนมีการกระจายตัวไปทั่วโครงการ ระยะห่างระหว่างที่พักอาศัยกับสวนสาธารณะต่างๆ ไม่ควรเกิน 300 เมตร
- ความหลากหลายของขนาดพื้นที่ ควรออกแบบให้มีขนาดใหญ่ 1 แห่งอยู่บริเวณกลางๆ พื้นที่ชุมชน มีขนาดเพียงพอที่จะสามารถเล่นกีฬาเป็นกลุ่มย่อยๆ เช่น ฟุตบอล และไม่วางกวนผู้ใช้อื่นที่จะทำกิจกรรมเดินเล่น, นั่งเล่น, พักผ่อน และจัดให้มีสวนสาธารณะขนาดเล็กที่เหมาะสมกับการนั่งเล่น, พักผ่อน ที่ไม่ต้องการพื้นที่มากนัก กระจายตัวอยู่ทั่วไป
- การเข้าถึงได้ง่าย พบว่าไม่ควรอยู่ในตำแหน่งที่ลึกเกินไป และไม่ต้องผ่านอุปสรรคต่างๆ เช่น ถนนหลัก ที่มีการจราจรมาก หรือมีทางเข้าที่วุ่น เป็นตัน

- ความรู้สึกปลอดภัย โดยให้สามารถเข้า-ออกจากพื้นที่ได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ไม่อยู่ในที่ลับตาคน มีการติดตั้งไฟฟ้าแสงสว่างอย่างเพียงพอ

ชุมชนแต่ละแห่งมีการประกอบกิจกรรมนันทนาการที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ จึงควรออกแบบให้สอดคล้องกับกิจกรรมในพื้นที่นั้นๆ เช่น สวนสาธารณะที่มีกิจกรรมนั่งเล่น พักผ่อนมาก ก็ควรจัดให้มีที่นั่งเพิ่มขึ้น เป็นต้น และควรจะกำหนดจากการศึกษาความต้องการที่แท้จริงของแต่ละชุมชน

สภาพแวดล้อมทางภูมิทัศน์กับพฤติกรรมของผู้ใช้สวนสาธารณะระดับชุมชน, นายมานิต หวังธรรมเกื้อ, วิทยานิพนธ์ปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, 2544.

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางภูมิทัศน์และสภาพที่เกิดของกิจกรรมโดยมีการศึกษาลักษณะการกระจายตัวของการทำกิจกรรมเพื่อดูปัจจัยทางกายภาพที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้ ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการใช้พื้นที่ของผู้ใช้สวนแต่ละกลุ่มวัยมีช่วงเวลาและชนิดกิจกรรมที่แตกต่างกัน และกลุ่มผู้ใช้ในวันธรรมดาจะเป็นคนละกลุ่มกับผู้ใช้ในวันหยุด

ผลการศึกษาในส่วนปัจจัยทางกายภาพที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้พบว่าสภาพที่เกิดของกิจกรรมและเงื่อนไขของพื้นที่ที่สำคัญ ได้แก่ การเป็นสนามหญ้า, เนินหญ้า, ลานพื้นแข็ง, ริมน้ำ, เส้นทางวิ่ง, ใต้ต้นไม้ เป็นต้น และสามารถสรุปได้ว่า สภาพความสมบูรณ์ของสวน, ความร่มรื่น, ส่วนประกอบสวน และองค์ประกอบธรรมชาติ รวมทั้งลักษณะการใช้, กิจกรรมที่ผู้ใช้นิยมทำ และความพอใจต่อการใช้สวน เป็นข้อที่ควรพิจารณาถึงลักษณะรวมที่ผู้ใช้สวนส่วนใหญ่ต้องการ

การศึกษาผู้ใช้สวนสาธารณะ: กลุ่มวัยรุ่นตอนปลาย, นิลุบล คล่องเวสสะ, วารสารสารศาสตร์ ฉบับที่ 3 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, 2544.

จุดประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้เพื่อศึกษาถึงสาเหตุการไม่ใช้สวนสาธารณะของกลุ่มนักศึกษาวัยรุ่นตอนปลายคือช่วงอายุ 17-21 ปี ซึ่งผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ใช้สวนกลุ่มนี้มีการทำกิจกรรมนันทนาการที่บ้าน, สถานศึกษา และศูนย์การค้า ซึ่งจากผลการสำรวจพบว่าเหตุผลที่ไม่ใช้สวนเนื่องจากไม่มีเวลาซึ่งเป็นเหตุผลโดยอ้อม เนื่องจากมีกิจกรรมที่กลุ่มผู้ใช้สวนระบุว่าทำในเวลาว่างไว้มากมาย แต่กิจกรรมเหล่านั้นไม่ได้เกิดขึ้นในสวนสาธารณะ เหตุผลที่ไม่ใช้สวนสาธารณะอาจเนื่องมาจากกิจกรรมในสวนไม่มีความน่าดึงดูด, การเดินทางไม่สะดวก เป็นต้น

ดังนั้นการค้นหาพื้นที่สาธารณะสำหรับคนกลุ่มนี้อาจเป็นสวนสาธารณะที่มีขอบเขตไม่แน่นอน (Borderless) เพราะคนกลุ่มนี้มักทำกิจกรรมที่อยู่ท่ามกลางความเคลื่อนไหวของคน พื้นที่เปิดโล่งสามารถไปที่อื่นๆ ได้ ส่วนรูปแบบนั้นยังคงเป็นบรรยากาศผ่อนคลายแบบธรรมชาติในระดับปานกลางถึงมาก

การสรุปและการสังเคราะห์

ลักษณะการใช้พื้นที่ของผู้ใช้สวนแต่ละกลุ่มวัย มีช่วงเวลาและชนิดกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ดังนั้นสภาพที่เกิดของกิจกรรมจึงมีเงื่อนไขของพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญด้วย สภาพความสมบูรณ์ของสวน, ความร่มรื่น, ส่วนประกอบสวน และองค์ประกอบธรรมชาติ รวมทั้งลักษณะการมาใช้, กิจกรรมที่ผู้ใช้นิยมทำ และความพอใจต่อการใช้สวน เป็นข้อที่ควรพิจารณาถึงลักษณะร่วมที่ผู้ใช้งานสวนใหญ่ต้องการ เช่น มีการใช้ทางเดิน, กลุ่มต้นไม้, การเปลี่ยนระดับพื้น, การเปลี่ยนวัสดุผิวดลายพื้นเพื่อให้เกิดความสบายใจในการใช้พื้นที่ร่วมกันของผู้ใช้ และมีการจัดระยะให้เหมาะสม เช่น การจัดเก้าอี้, เครื่องเล่น เพื่อให้ผู้ใช้เกิดความรู้สึกผ่อนคลาย, เป็นส่วนตัว และปลอดภัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้สวนสาธารณะ ได้แก่ การเข้าถึงและการเดินทางถึงสวนสาธารณะ โดยมีขอบเขตพื้นที่การให้บริการมาจากระยะการเดินทางและความสะดวกในการเดินทางมาใช้สวน ซึ่งจะอยู่ในระยะการเดินทาง 5-10 นาที และผู้ใช้ยินดีจะเดินทางในระยะเวลาไม่เกิน 30 นาที การเข้าถึงสวนได้ยากส่งผลต่อการไม่ใช้สวนเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าสวนนั้นจะอยู่ใกล้ก็ตาม

กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในสวน รูปแบบของสวนสาธารณะควรมีลักษณะที่มาจากความต้องการของผู้ใช้และมีความหลากหลายของกิจกรรม เพราะกิจกรรมที่มีในสวนมีส่วนช่วยให้บรรยากาศของสวนมีชีวิตชีวาสำหรับผู้ใช้งาน และมีส่วนช่วยในการดึงดูดผู้ใช้งานในสวนด้วย

ความทรุดโทรมของพื้นที่ ส่งผลต่อการลดลงของผู้ใช้ เมื่อไม่มีผู้ใช้งานจึงมักเป็นที่อาศัยของคนจรจัด และกลายเป็นแหล่งมั่วสุมของอาชญากรรม

ความปลอดภัย สวนสาธารณะที่คนสามารถเข้า-ออกได้อย่างอิสระ จะทำให้ผู้ใช้เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย จึงควรมีการลดจุดลับสายตา, การดูแลสวนของเจ้าหน้าที่, ควบคุมให้มีทางเข้า-ออกที่จำกัด และการให้แสงสว่างที่เพียงพอต่อผู้ใช้งาน

ความน่าสนใจ และความดึงดูดใจ รูปแบบของสวนมีผลต่อจำนวนของผู้ใช้ คือสวนที่มีความสวยงามน่าใช้, พื้นที่สวนมีความสว่าง, ความสดชื่น, ความเคลื่อนไหว และอื่นๆ รวมกันอย่างได้สัดส่วน ทำให้คนเกิดความรู้สึกอยากกลับมาใช้อีก

ขนาดและรูปร่างของสวน สวนที่มีสัดส่วนแคบยาว หรือโล่งกว้างเกินไปจะมีผลต่อการใช้พื้นที่ของสวน บรรยากาศของกิจกรรม และการจัดวางตำแหน่ง (Setting) สภาพที่เกิดของกิจกรรม และองค์ประกอบธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อความต้องการของผู้ใช้ เช่น ควรมีสภาพงดงาม, มีการเตรียมพื้นที่รองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ, การจัดวางที่นั่งหรือบริเวณทำกิจกรรมให้หันเข้าหาส่วนที่เป็นพืชพรรณธรรมชาติ เป็นต้น

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่มีการใช้เบาบาง หรือไม่มีการใช้งาน และสาเหตุของการไม่ใช้พื้นที่ ได้แก่

1. บริเวณที่มีต้นไม้หนาแน่น หรือแสงสว่างน้อย เพราะเป็นสภาพแวดล้อมที่ช่วยให้เกิดอาชญากรรมได้ จึงขาดความปลอดภัยต่อผู้ใช้สวน
2. พื้นที่ที่ถูกครอบครองโดยบุคคล หรือกลุ่มคน เช่น กลุ่มวัยสูงอายุมากมักจะหลีกเลี่ยงที่จะใช้พื้นที่ในสวนร่วมกับกลุ่มวัยรุ่น
3. บริเวณที่ขาดการดูแลรักษา หรือบริเวณที่มีกลิ่น เพราะผู้มาใช้มาใช้สวนเพื่อต้องการที่จะสัมผัสกับธรรมชาติที่สวยงาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย